

DİLSEL ANAKRONİZM ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

İhsan Eren Toy¹

Özet

Anakronizm kökü Yunanca'dan gelmekte ve kelime anlamı olarak tarihî bir olayın yanlış dönemi hakkındaki yanlışlığı ifade etmektedir. Gerek sanat dallarında, gerekse akademik alanlarda sık sık karşılaşılmakta olup dikkat edilmesi gereken bir konudur. *Olgusal*, *dilsel* ve *yaklaşımsal* olmak üzere üç anakronizm türü mevcuttur. Anakronizm bazen ders kitaplarında öğrencilerin konuyu daha iyi anlayabilmesi için bilinçli şekilde başvurulabilen bir yöntem şeklinde de karşımıza çıkabilir. Fakat bilinçsizce yapılan anakronizm türlerini görmek de mümkündür. Anakronizm mizah ya da karikatür konusu da olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, dilbilim, anakronizm, mizah, karikatür, dilsel anakronizm

GİRİŞ

Anakronizm kök olarak Yunanca bir kelime olup Fransızca *anachronique* “1. eski zamana ait bir anlatım veya tasvire yeni zamana ait unsurlar katan, 2. çağın gerisinde kalmış, modern olmayan” sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Eski Yunanca *χρόνος χρόνος* “zaman, çağ” sözcüğünden +*ikos* son ekiyle *ana*+ önekiyle türetilmiştir ve Türkçeye de buna benzer bir şekilde geçmiştir. Kelime anlamı olarak “*bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanlışlık, tarih ve çağları birbirine karıştırma*” anlamına gelmektedir.² Anakronizm; bir nevi kronoloji uyumsuzluğudur. Yani anakronizmi; *tarihteki bir olayın bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek zamanından erken veya geç gösterilmesi* olarak tanımlayabiliriz. Bu yönüyle incelendiğinde anakronizmi *bilinçli yapılan anakronizm* ve *bilinçsiz yapılan anakronizm* olmak üzere ikiye ayırabiliriz; ilki bilgi eksikliği veya cehaletten kaynaklanırken ikincisi bilgiyi pekiştirmek ya da mizah amacıyla ve bilerek yapılır.

Anakronizm örneklerine filmlerde, sanat eserlerinde, edebî eserlerde veyahut karikatürlerde rastlayabiliriz.

Tarihî filmlerde o tarihlerde icat edilmemiş bir aletin, aracın, aksesuarın veya objenin kadrajda görünmesi anakronizm örneğidir. Tarihî filmlerdeki anakronizme örnek vermek gerekirse *Muhteşem Yüzyıl* dizisinde saray mutfağında domates, patlıcan ya da patates gözükmeleri

---

¹ ihsanerentoy@gmail.com Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü 2. Sınıf Öğrencisi

² Ayverdi, İ. ve Topaloğlu, A. (2007). *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları. s. 50, <https://sozluk.gov.tr>

bilinçsiz anakronizm örneğidir. Zira o tarihlerde her üç bitkisel gıda da Osmanlı topraklarında bulunmamaktadır. Kolonyalistlerin Amerika'yı sömürgeleştirmelerinin ardından Avrupa'ya taşınan ve yetiştirilmeye başlanan, Osmanlı topraklarına ise 1835'ten sonra girebilen domatesin 1520-1566 tarihleri arasında konu alan *Muhteşem Yüzyıl* dizisinde yer alması kronolojik açıdan mümkün değildir.

Anakronizm için en yaygın örnek olarak Türk Sineması'nın meşhur aktörü merhum aktör Cüneyt Arkın'ın başrollerinde oynadığı *Kara Murat* ve *Malkoçoğlu* gibi tarihî Türk filmlerinde “bir sahnede gökyüzünden uçak geçmesi veyahut film karakterlerinin birinin kolunda saat gözükmesi” gibi örnekler yaygın olarak verilmektedir. Bu çalışmayı yaparken bu örneği ispatlayacak bir veriye ulaşamadım. Şehir efsanesi olarak yayılan bu durumun gerçeği yansıtmadığını gördüm. Aktör Cüneyt Arkın bu konuyla ilgili kendisiyle yapılan bir röportajda şunları söylüyor “Benim o filmlerimle uğraşmaları bir şey değil. Benim kültürümle, tarihimle, medeniyetle uğraşıyorlar. Arkada ne geçiyor? Bir gün bir adam kafayı çekmiş, biraz da aydın (!) zengin. Bana ‘kol saati var’ dedi. Benim bütün filmlerimi topladık. Uzmanlar izlediler. Bak, büyük bir paraya da bahse girdik. O parayla ben üç-dört sene çalışmadan yaşadım (gülüyor). Kazanırım. Öyle şey yok, öyle atmak palavra falan yok”.³

Resim 1. Hakkında şehir efsanesi şeklinde anakronizm iddiaları dolaşan Cüneyt Arkın'ın **Fatih'in Fedaisi Kara Murat** filminin afişi.

Filmin geçtiği çağlarda henüz var olmayan araç, obje, alet, eşya kullanımını bilinçsiz anakronizm örneğidir. Ancak tarihî komedi filmlerinde anakronizm, mizah ve espri/şaka unsuru şeklinde

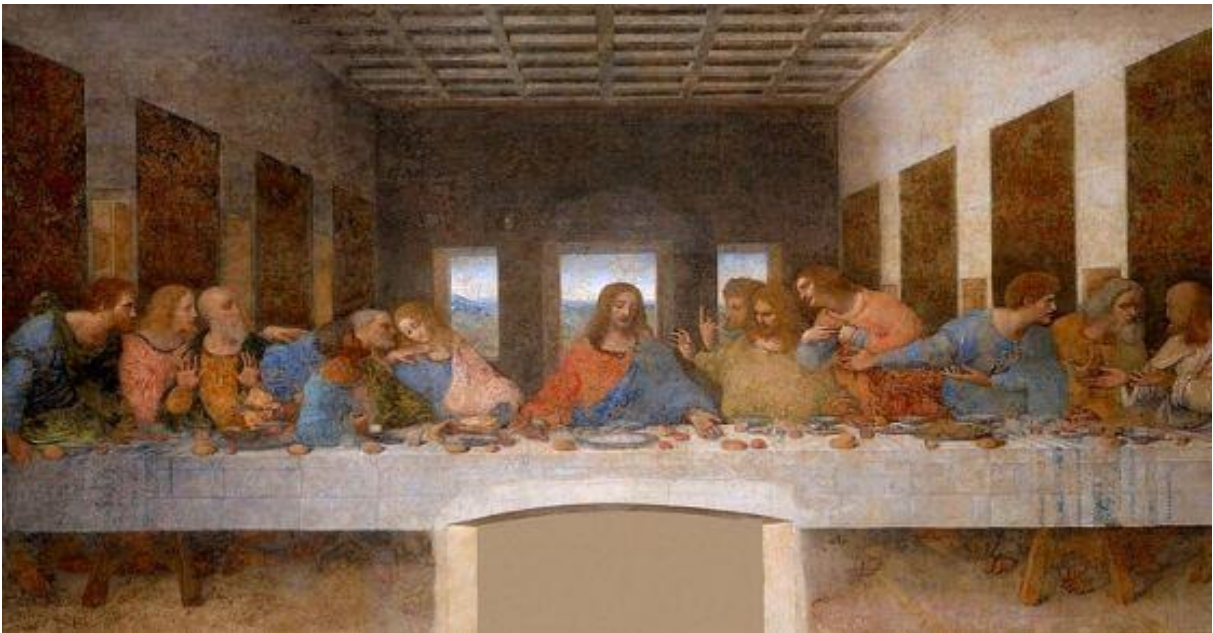
³ Hiperlink, <https://www.youtube.com/watch?v=5z-njNVCpi0>

bilinçli olarak da kullanılabilmektedir. 1999 yapımı Kahpe Bizans filmindeki uçak sahnesi buna örnektir.

Resim 2. Cüneyt Arkın'ın filmlerinde olduğu iddia edilen uçak sahnesine atıf yapan 1999 yapımı **Kahpe Bizans** filminin bilinçli anakronik örneği "uçak" sahnesi.

Resim alanındaki bilinçsiz anakronizm örneklerinden birisi ise Leonardo da Vinci'nin meşhur "Son Akşam Yemeği" tablosunda bulunmaktadır. 1498 yılında çizilen bu sanat eserinde yemek masasında portakal meyvesi de bulunmaktadır. Hâlbuki Güney Çin, Kuzeydoğu Hindistan ve Myanmar menşeli olan portakal, resmin geçtiği yıllarda henüz Avrupa'da bilinmemektedir.

Resim 3. Leonardo da Vinci'nin 1498'de yaptığı ünlü "Son Akşam Yemeği" tablosunda Hz. İsa ve havarilerinin yemek yediği masada portakal da bulunmaktadır. Hâlbuki portakal bundan çok daha sonra, 15. yüzyılda o coğrafyaya getirilmiştir.

Tarihçiler bazen bir konuyu açıklamak için de anakronizme başvurabilmektedir. Örneğin günümüzdeki bir teknolojik aletin eski çağlarda kullanılmasını örnek verebilirler veya günümüzdeki bir kelimeyi, o çağı daha iyi anlatabilmek için kullanabilirler. Tabii ki bu durum sadece tarihçilerle sınırlı kalmayıp yine anakronizm sorunu ile karşılaşılan diğer dallarda da bu yolla açıklama yapmaya başvurulmaktadır. Örneğin görsel sanatlarda Ortaçağ hakkında resim çizen bir sanatçı, Ortaçağ teknolojisine ait olmayan bir alet veya icadı çizdiği sanat eserine ekleyerek bir anakronizm örneği oluşturabilir. Bu konunun örnekleri daha da çoğaltılabilir.

Resim 4. Karikatürde anakronizm örnekleri 1

Resim 5. Karikatürde anakronizm örnekleri 2

Anakronizmin olgusal, dilsel ve yaklaşımsal anakronizm olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır.

1- Anakronizm Çeşitlerinin Ön İzlemesi

Üstte de bahsettiğimiz üzere anakronizmin olgusal, dilsel ve yaklaşımsal olmak üzere üç çeşidi mevcuttur. Anakronizmin dilsel/kavramsal kısmı, eski çağlarda kullanılmayan bir kelimenin o dönemde kullanılmış gibi gösterilmesi veyahut bir kelimenin yazılışının o çağa uygun olmayan şekilde olmasıdır. Tarihsel bir belgede sahtecilik yapılmasının bu sayede önüne geçilmektedir. Olgusal/olay anakronizm tarihsel bir yanlışlığı ifade ederken dilsel anakronizm ise dilsel anlamdaki bir yanlışlığı ifade etmektedir.⁴ Olgusal anakronizm daha çok çalışmayı oluşturan kişinin özensizliği ve dikkatsizliğinden kaynaklı olup⁵ dilsel anakronizm, çalışan kişinin; yazılan belgenin dili konusunda yeterli donanıma sahip olmaması, özen göstermemesi veyahut gözden kaçırmamasından kaynaklıdır. Bu da zaman zaman ciddi hatalara neden olabilmektedir. Yaklaşımsal/bakış açısı anakronizm ise bugünkü bilinçle, bugünden önceki çağları açıklamaya çalışmak demektir. Buna örnek olarak geçmişte yazılan tiyatroların veya oyunların günümüz çağına uyarlanmasını gösterebiliriz.⁶

⁴ Öztürk, *Tarih Öğreniminde Anakronizm Sorunu*, 2011, s. 4.

⁵ Öztürk, *a.g.e.*, 2011, s. 4.

⁶ Eray Alaca, *Tarih Eğitime Giriş Kavramlar, Kişiler, Kuramlar ve Kurumlar*, Ankara, Pegem Akademi, 2017, s. 6-7.

2- Dilsel Anakronizm Nedir?

Dilsel anakronizm, tarihi bir çağa uymayan kelime, cümle veyahut harflerin kullanılması, ya da harf, kelime ya da cümle yazılmasıdır. Nasıl ki tarihsel anakronizm bir tarihsel olgu yanılığısya dilsel anakronizm de tarihsel olarak dil olgusundaki bir yanılığ çeşididir. Buna örnek vermek gerekirse Halikarnassoslu Herodotos “*Milattan Önce 484 yılında Halikarnassos şehrinde dünyaya geldim.*” dediğini varsayarsak bu bir dilsel anakronizm örneği olmaktadır. Milat, İsa peygamberin doğum yılını temsil etmektedir ve Herodotos’un yaşadığı yıllarda İsa peygamber henüz dünyaya gelmemiştir. Genelde bu tip hatalar, tarih ders kitaplarında yapılmakta olup ders kitabından yararlanan kişinin konuyu daha iyi anlamasını sağlamak için yapıldığını söyleyebiliriz. Buna örnek olarak Koçi Bey: “*Bunca zamandır Acem’e (İran), Nemçe’ye (Avusturya) seferler olur. Uzun sürdüğünden katiyen fayda alınamadığı gibi hazine telef olur*”⁷ dediğini varsayarsak bu bahsettiği belde isimlerinin hem bugünkü karşılığına hem de o dönemki karşılığına yer verilerek öğrencilerin aklında daha iyi kalabilmesi için anakronizme başvurulmuştur.⁸ Dilsel anakronizm sadece bir kelimenin veya bir harfin yanlış anlaşılması değildir. Bir terimin anlamından sapması da yine bir anakronizm örneğidir.

3- Nelere Dikkat Etmeliyiz?

Söyle ki, üzerinde çalışmak istediğimiz konunun dilini, kelimelerini bilmeli; belgelerini ve dokümanlarını düzgün ve dikkatli bir şekilde elden geçirmeli ve bu konunun hassaslığının bilincinde olarak çalışmamıza devam etmeliyiz. Bu hususlara dikkat ettikten sonra yaptığımız çalışmayı birkaç kez kontrole tabi tutmalı ve hata yapmışsak düzeltmeliyiz. Eğer üzerinde çalıştığımız alanın dili, bizim dilimizden farklı bir alfabe ile yazılmış ise kelimelerin yazılışına ve harflerine dikkat edip, yazılan kelimeye göre noktalama yapmamız ve çevirirken son derece tiziz ve dikkatli olmamız gerekir. Sadece dilsel olarak değil, bu hatanın ortaya çıkmaması için elimizden geldiğince çaba harcamamız gerekmektedir. Dilsel anakronizm sayesinde tarihî belgelerde sahtecilik yapanları veyahut sahte belge üreten kimseleri tespit etmek mümkün olmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak anakronizm, diğer pek çok dalda olduğu gibi dil ve tarih alanında da karmaşaya yol açmaktadır. Bazen iyi niyetlerle çoğunlukla da ders kitaplarında öğrencilerin konuyu daha iyi anlaması için başvurulmuş bir yöntemdir. Yanlış tercüme edilen belgeler, yanlış yazılan kelimeler ve benzeri hatalar yüzünden bazen tarihin akışı bile olağan seyrinden dışarı çıkabilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bir kavram kullanıma çıkıp cari olduğu andan itibaren, zaman yürüdükçe onu kullanan toplum tarafından farklı anlamlara kaydırılabilir. Bu çok sık yaşanan bir durumdur. Zira dil deyim yerindeyse yaşayan bir organizmadır ve zaman içerisinde başkalaşmaya başlar.

⁷ <https://derstarih.com/anakronizm/>

⁸ <https://derstarih.com/anakronizm/>

Benzetme yapmak gerekirse anakronizm; tarihî olaylara bu günün “kafa yapısı”, zihin dünyasıyla; tabiri caizse günümüz penceresinden ve kavramlarıyla bakmaya benzer. Günümüz koşullarıyla tarihi değerlendirmeye kalkmak da anakronizme bir örnek olarak gösterilebilir.

Özellikle tarih yazımı konusunda tarihçilerin anakronizme düşmemek konusunda azamî dikkat göstermeleri gerekir.

KAYNAKÇA

Ayverdi, İ. ve Topaloğlu, A. (2007). *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları. s. 50.

Eray Alaca, *Tarih Eğitime Giriş Kavramlar Kişiler, Kuramlar ve Kurumlar*, Ankara: Pegem Akademi, 2017

<https://derstarih.com/anakronizm/>

İbrahim Hakkı Öztürk, *Tarih Öğreniminde Anakronizm sorunu: Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Kitaplarındaki Kurgusal Metinler Üzerine Bir İnceleme*, Journal of Social Studies Education Research, 2011, s. 4.

<https://sozluk.gov.tr>